

az elesettek száma. Az ország ekkor szembesült első ízben igazán a háború valóságával.

A magyar 2. hadsereg megmaradt alakulatait 1943 márciusa és májusa között szállították vissza Magyarországra. A megszállt szovjet területeken csak kisebb létszámú erő maradt vissza, amelynek alapvető feladata az út- és vasútbiztosítás, illetve a különböző partizán erők felszámolásában való közreműködés volt. (...)

A politikai vezetésben bekövetkezett változások után a katonai vezetésben is személycserékre került sor. A németek bizalmát már korábban sem igazán bíró Szombathelyi Ferenc vezérezredest a Honvéd Vezérkar főnöke tisztében 1944. április 19-én Vörös János altábornagy (1944. május 10-től vezérezredest) váltotta. Működése során német követelésre egyre több magyar alakulat került a frontra, ahol a németek a megszálló feladatokra felkészített és annak megfelelően felszerelt seregtesteket is bevetették a harcokban. (...)

### Ajánlott irodalom

Dombrády Lóránd: *Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986

Dombrády Lóránd: *A magyar hadigazdaság a második világháborúban*. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2003

Szabó Péter: *Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Corvina Kiadó, Budapest, 2001

Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom*. Lánchíd Kiadó, Budapest, 1991

Szakály Sándor: *Volt-e alternatíva? Magyarország a második világháborúban*. Ister Kiadó, Budapest, 1999

Ungváry Krisztián: *A magyar királyi honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004

### Pihurik Judit: Hozzászólás a nemzet, a nemzeti identitás témájához – részletek\*

A nemzet fogalmának tanítása, a nemzeti kisebbségek témája a Kárpát-medencében élő népek eltérő történetfelfogásának sok vitás kérdését rejti magában. A történelmi Magyarország, a Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia múltját minden, itt élő nép a maga szemszögéből értelmezte-értelmezi. A történelemtanítás egyik tradicionális feladata a 19. század óta a nemzeti identitás kialakítása és erősítése volt, középpontjában ezért a nemzetállam

\* Az előadás teljes szövege elolvasható a <http://www.tte.hu/egyezzunkki/> honlapon.

állt. Ez akkor is így volt – van? –, ha kisebbségek is éltek az adott állami keretek között. A szomszédos országok iskolai tananyagát összehasonlítva jól láthatók az eltérések, pedig a közös múlt közös feltárása legalább hasonló megközelítés, fogalomrendszer kialakítását tenné szükségessé. (...)

A nép, nemzet, nemzetiség fogalmát, a kisebbségek kérdését hangsúlyosan kell tanítani, s e téma esetében különösen fontos a társadalom-, életmód- és mentalitástörténeti megközelítés. Tankönyveink többsége kronologikus politikatörténeti feldolgozás, de közülük több tematikai és módszertani szempontból is szakít a hagyományokkal.<sup>1</sup> Megváltoztak a tankönyvek belső arányai: csökkent a tananyag terjedelme, növekedett a dokumentumok és szemléltető ábrák (képek, grafikonok, térképek stb.) mennyisége. Az egyes anyagrészekhez eltérő nézőpontokat képviselő források kapcsolódnak, megkönnyítve az adott probléma megvitatását.

A nemzeti, nemzetiségi kérdésnek a hetvenes évektől teremtődött jelentős szakirodalma.<sup>2</sup> A nemzet fogalmának meghatározásával kapcsolatos vélemények közül Romsics Ignácét idézem: „...a nemzet valamely történelmileg kialakult tartós emberi közösséget jelent, amelyet különböző sajátosságok kötnek össze és különböztetnek meg más közösségektől. Ezeknek a sajátosságoknak pontos és általános érvényű meghatározása eddig senkinek sem sikerült, s a történelmi fejlődés bonyolultsága és a nemzetté válás különböző útjai miatt valószínűleg soha nem is fog. Az egyes meghatározásokban felsorakoztatott ismérvek (a közös származás, nyelv, vallás, kultúra, történelmi emlékezet és mítoszrendszer, terület, gazdaság, állam és jogrendszer) különböző kombinációi ugyanis sohasem fedik teljesen a magukat nemzetként tételező közösségek összességét. Az egyetemes érvényű nemzet fogalmának keresése helyett ezért helyesebb, ha a nemzet különböző típusairól, illetve különböző nemzetfelfogásokról beszélhetünk. [...] Az egyikre a közös terület, valamint az ugyanazon jogi-politikai és gazdasági

<sup>1</sup> A példák a „Forrásközpontú történelem – tevékenységközpontú történelemtanítás” című tankönyvcsaládból valók: Száray Miklós: *Történelem I.*, középiskolák 9. évfolyam. Budapest, 2007; Száray Miklós: *Történelem II.*, középiskolák, 10. évfolyam. Budapest, 2006; Száray Miklós: *Történelem III.*, középiskolák 11. évfolyam. Budapest, 2007; Száray Miklós – Kaposi József: *Történelem IV.*, középiskolák, 12. évfolyam. Budapest, 2006

<sup>2</sup> Szűcs Jenő: *A nemzet historikuma és a történelemszemlélet nemzeti látószöge.* Budapest, 1970; Szűcs Jenő: *Vázlat Európa három történelmi régiójáról.* Budapest, 1983; *Magyarok a Kárpát-medencében.* Összeállította és szerkesztette Glatz Ferenc. Budapest, 1988; Glatz Ferenc: *A kisebbségi kérdés Közép-Európában tegnap és ma.* Budapest, 1992; Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918.* Pozsony, 1995; Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században.* Budapest, 1998; Ormos Mária: *Közép-Európa. Volt? Van? Lesz? A fogalom változásai a 19–20. században.* Budapest, 2007; Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és a nacionalizmus története.* Budapest, 2008

keretekhez, tehát államhoz való tartozás a meghatározóan jellemző, a másikra pedig a nyelv és a kultúra azonossága, valamint a közös származás mítosza vagy valósága.”<sup>3</sup> Nyilvánvaló, hogy a tankönyvekben nincs mód az ennyire árnyalt megközelítésre – bár a kritikus és önkritikus tárgyalásmód már azokban is teret nyert –, ám a tanárnak mindenképpen ajánlatos erre törekednie szóbeli magyarázatában.

A kilencvenes években átdolgozott harmadik osztályos gimnáziumi tankönyv már differenciált megközelítésben, pontos fogalomhasználattal mutatta be a nacionalizmus és a nemzetállamok történetét.<sup>4</sup> Az állampolgári és társadalomismeret tematikájában is megjelent a kisebbség-többség problematikája,<sup>5</sup> a Száray-tankönyvcsalád pedig részletesen és árnyaltan tárgyalja a téma politikatörténetét. Sokat segítene azonban, ha az egyes népek társadalma, életmódja, kultúrája nagyobb terjedelemben szerepelne a középiskolai tananyagban. (...)

A 19–20. század magyar történelmének tanítása során jóformán nincs olyan téma, mellyel összefüggésben a nemzeti-nemzetiségi kérdés ne merülne fel. Az a több szempontú megközelítés, amit a forrásközpontú történelemoktatás lehetővé tesz, elvileg megkönnyíti a tanár helyzetét. Gyakorlatilag azonban a tapasztalatok szerint egyre nehezebb a mítoszok és téveszmék kezelése. A nemzeti identitás alapjaihoz természetesen hozzátartoznak a mítoszok is, a problémát inkább az jelenti, ha tényként kezelik őket – vagy éppen szembeállítják azokkal. Véleményem szerint nagyon fontos egyes sztereotípiákat részletesen megbeszélni, hogy a diákok láthassák, más népek is hasonló vagy éppen azonos motívumokkal alapozzák nemzeti identitásukat. (...)

A történelmi Magyarország népei éltek már kisebbségben és a hatalom birtokában is, nevükben követtek el bűnöket, s átérték a hatalom megszerzése mellett annak elvesztését is, ezért gyanakvással figyelték a kisebbségi sorba került másikat, megbízhatatlannak tekintették őket, és a szerint jártak el. A történelemtanítás fontos célja a tolerancia kialakítása, mert az előítéletek feloldásának legjobb eszköze a nemzetiségi kérdés árnyalt bemutatása mellett egymás megismerése lehet.

<sup>3</sup> Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században*. Budapest, 1998. 9.

<sup>4</sup> Závodszy Géza: *Történelem III. a középiskolák számára*. 6. kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998

<sup>5</sup> Bujdosó Emma: *A nemzetállamok és a polgárság kora (1849–1914)*. Budapest, 1996